

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
المؤتمر الدولي للعلوم الاجتماعية

23-25 MART 2018 KUDÜS / MARCH 23-25, 2018 JERUSALEM / مارس 23-25، 2018 القدس

Son Çağ Yayınları

Editörler:

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR

Dr. İbrahim ÖZEN

Arş. Gör. Muhammet Raşit MEMİŞ

Arş. Gör. Halil İbrahim DOĞAN

Arş. Gör. Rukiye Aysun İNAN

Arş. Gör. Maşallah NAR

Arş. Gör. Tuba ÖZEN

Birinci Baskı: Eylül 2018

Baskı: Son Çağ Matbaacılık

ISBN: 978-605-2130-53-7

Sertifika No: 25931

Adres: İstanbul Caddesi,
İstanbul Çarşısı, No: 48/48-49
İskitler/ ANKARA
Tel: 0312 341 36 67

MATÜRİDİ ÇAĞINDA TÜRKİSTAN

*Mehmet AZİMLİ**

Giriş

Bu bildirimizde İmam Matüridi'nin yaşadığı asırdaki siyasi coğrafyayı panoramik olarak göstermek istiyoruz. İmam Matüridi'nin yetiştiği çağ öncesi bölgedeki siyasi yapılanmaların onun fikir dünyasına etkisinin önemli olduğunu düşünüyoruz. İmam Matüridi öncesi siyasi yapıyı izah ettikten sonra onun vefatı sonrası oluşmuş siyasi yapılanmalardaki onun etkilerini sunacağız ve bildirimiz bu minval üzere olacaktır.

Maturidi Öncesi İslam Dünyası ve Türkistan

Miladi 660 yılında kurulan Emeviler, İslam tarihinin en büyük coğrafyasına sahip bir imparatorluk olmalarına rağmen en kısa sürede (90 yıl) yıkılan devlet ünvanına sahiptir. Bunun genel sebebinin çölden gelen birikimin başka coğrafyalarda dayatılmasıdır dersek yanlış söylememiş oluruz.¹ Arap kültürünü her gittikleri yerde dayatan bu algı özellikle doğuda işbirliğine giden Fars-Türk organizasyonu diyebileceğimiz Abbasi devrimiyle yerle bir edildi.

Miladi 750 tarihinde kurulan Abbasiler ise İslam'ı kabullenmiş diğer milletlerin(Fars-Türk) etkisinde hayat sürmüş bir devlettir. İlk yüzyılı muktedir halifeler² dönemi iken 850 den başlayan ikinci yüzyıl ise Türk komutanların hakimiyet kurdukları bir dönemdir. Bu süreç 945'teki Fars kökenli Buveyhilerin hakimiyetine kadar sürer.³ İşte konu edindiğimiz Maturidi bu ikinci Abbasi döneminde yaşamış bir bilginimizdir. Emiru'l-Umeralıkla(M.935-945) sonuçlanacak bir süreçtir.

* Prof. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: mehmetazimli@hitit.edu.tr

¹ Mehmet Azimli, *Babek- Bir Direnişçi*, Konya 2013, 41-60.

² Adem Apak, *Abbasiler Dönemi*, İstanbul 2011.

³ Mehmet Azimli, *Abbasiler Döneminde Türklerden Oluşturulan Ordu (Hassa Ordusu)*, Dicle Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl,4 sayı, 2, Diyarbakır, 2002.

2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı

Bu dönem Halife ile komutanlar arası hakimiyet mücadelelerinin yoğunlaştığı süreç olduğu için devlet uçlardaki bölgelerle pek ilgilenememiş ve sonuçta merkezi otoritenin etkisi kalmayan bölgeler yavaş yavaş devletten kopmaya başlamıştır.⁴ Nitekim bu sebeple İran ve Ortaasya coğrafyasında yerel güçlerin birbiriyle mücadelesi ortaya çıkmış ve Abbasiler iç karışıklıktan dolayı buralarla ilgilenememiştir. Büveyhiler bu boşluktan faydalanıp yüzyıllık bir Şii hanedanlığını (945-1055) Bağdat'ta tesis etmişlerdir.⁵ Bu süreçte Maverannehir bölgesi bir anlamda merkezi gücün baskısından kurtulmuş bir serbestiyet yaşıyordu. Bu sebeple Şiilik etkisine girmede.

Matüridi'nin Hayatı(852-944)

Abbasilerde Türk komutanların hakim olduğu süreçte yaşayan Matüridi'nin adı Ebu Mansur Muhammed bin Mahmud el-Hanefi Alemül Hüda el-Mütেকellim el-Matürîdî es-Semerkandî şeklindedir. Doğum yeri, bu gün itibariyle Özbekistan topraklarında yer alan Semerkant şehri yakınlarındaki Matürid köyüdür.⁶ Doğum tarihi hakkında ihtilaf varsa da m. 862'de vefat eden Muhammed bin Mukatil er-Razî'den ilim tahsili yaptığı için tahminen m. 852'de doğmuş olabileceği düşünülmektedir.⁷ Bu durum onun Müslüman dünyanın iki büyük itikadi ekolünden diğerini kuran Eş'arî'den (d. 260/874) önce zuhur ettiğinin göstergesi olmalıdır.

İmamü'l-Mütেকellimin, İmamü'l-Huda, Musahhih⁸ gibi ünvanlarla anılan Matüridi, Semerkant'ın ünlü Çâkerdîze Mezarlığı'na defnedildi. Arkadaşı ve öğrencisi Hakîm es-Semerkandî mezar taşına şu anlamda bir ibare yazdırttı: “*Burası bütün hayatını ilme adayan, gücünü ilmin yaygınlaşması ve öğretilmesi yolunda tüketen, din yolundaki eserleri övgüyle anılan ve ömrünün meyvelerini devşiren kişinin mezarıdır.*” Barthold, 1920'de Semerkant'a yaptığı seyahatte Çâkerdîze Mezarlığı'nda

⁴ Nesimi, Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara 2002, 75.

⁵ Mehmet Azimli, *Ali Neslinin İsyanları*, Konya 2013, 112.

⁶ Şükrü Özen, “Matüridi”, *DİA*.

⁷ Abdulhamit Sinanoğlu, “İmam Mâtürîdî'nin Düşüncesinde İnsan Hürriyeti Sorunu”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/2, c. 15, sayı: 30, ss. 249-267.

⁸ Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul 2007, 553.

Matüridi'nin türbesini gördüğünü kaydeder.⁹ Ancak bu mezarlık Soyvetler Birliği döneminde iskâna açılmış ve türbenin bulunduğu yer bir evin bahçesinde kalmıştır. 1991 yılında Semerkant'ı ziyaret eden bir grup Türk ilim adamı sözü yeri tesbit etmiştir.¹⁰

Siyasi Ortam

Bilindiği gibi İmam Maturidi (ö. 333/944) tarihinde vefat etmiştir. Esasen bu tarih ilk Müslüman Türk devleti olarak addedilen(Volga-Bulgar Hanlığı istisna edildiği takdirde) Karahanlıların da ortaya çıkış tarihidir.¹¹ Bu dönem doğuda Samaniler dönemidir. Matüridi, Abbâsîler'in merkezî otoritelerinin oldukça zayıfladığı bir dönemde siyasî bakımdan hilâfete bağlı müstakil beyliklerden Sâmânoğulları'nın Mâverâünnehir'e hâkim oldukları devirde yaşamıştır. Yani Matüridi bir anlamda adeta mantar gibi Müslüman-Türk devletlerinin kurulmaya başlayacağı çağın hemen öncesi yaşamıştır. Bu tarihten sonra batıya doğru oluşacak bu devletlerin inanç esaslarının belirlenmesinde ve "Şii yüzyılı" olarak kabul ettiğimiz X. Asrın kapatılmasında ve orta yol olarak niteleyebileceğimiz Ehl-i Sünnet'in İslam dünyasına hakim olmasında temel direklerinden biri olmuştur diyebiliriz.¹² Gerektiğinde bu yapı içinde sayılan fanatik gruplara karşı reddiyeler yazmayı da ihmal etmemiştir.¹³ Bu çağa Şii yüzyılı denmesinin sebebi, Batıda Fatımiler, Hamdaniler, Doğuda Buveyhiler ve Karmatiler gibi devletlerin İslam dünyasına hakim olmasından dolayıdır.¹⁴

Bu bağlamda Mutezile'yi iktidardan indirip Ehl-i Hadis'i dolayısıyla bir anlamda Ehl-i Sünneti iktidara taşıyan Abbasi halifesi Mütevekkil döneminde doğmuş olan Maturidi, o günlerdeki dini cereyanların tesiriyle çocukluğunu geçirmiş olmaktadır diyebiliriz.¹⁵ Şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz ki; güçlü bir şekilde

⁹ Bkz. V.V. Bartold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, 95.

¹⁰ Ahmet Saim Arıtan'ın sözlü aktarımıyla; Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu ve Ali Özek gibi bir kısım bilim adamının gayretleriyle.

¹¹ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, 13.

¹² Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, Çev; Heyet, İstanbul 1993, I, 268.

¹³ Usta, 554.

¹⁴ Bkz. Azimli, *Ali Neslinin İsyancıları*, 112 vd..

¹⁵ Mahmut Kırkpınar, "Mütevekkil", *DİA*.

2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı

Bağdat'ı ele geçiren Buveyhilerin bir türlü doğuya doğru hakimiyet kuramamasında Maturidi ve onun gibi ulemanın Maverau'n-Nehir çevresindeki Sünni temelli oturtmuş oldukları güçlü anlayışın olduğunu söylersek yanlış söylememiş oluruz. Buveyhi çağına bir de bu yönden bakmak gerekir. Nitekim bu düşüncenin mensupları bir yüzyıl ödünç olarak verdikleri halifeliliğin merkezini 1055'te Büyük Selçuklular ile tekrar ele geçirip bu karışıklığa son vermişlerdir.¹⁶

“Çağdaş araştırmalarda Matüridi'nin tefsir, kelâm, fıkıh ve usulü, mezhepler tarihi alanlarında önemli mevkiine rağmen gerek mezhepler tarihine dair eserlerde gerekse bibliyografik kaynaklarda ihmal edildiği belirtilmekte ve sonraki dönemlere çok az eseri intikal eden Eş'arî'nin mezhebinin yayılmasına karşılık Matüridi'nin mâruz kaldığı bu ihmalle ilgili çeşitli sebepler ileri sürülmektedir. Bunlar arasında Matüridi'nin hilâfet merkezi Bağdat'tan uzakta yaşamış olması, Arap tarihçileri tarafından kasıtlı olarak zikredilmemesi, siyasî iktidarla anlaşmazlık içinde bulunması sebebiyle Eş'arîler gibi devlet imkânlarından yararlanmamış olması, Eş'arîliğin Nizâmiye medreselerinde okutularak İslâm dünyasının her tarafına gönderilecek kimseler yetiştirilmesine mukabil Matüridiliğin resmî eğitim kurumlarına girememesi, Eş'arîliğin Şâfiîler ve Mâlikîler gibi farklı kitleler tarafından benimsenmesine rağmen Matüridiliğin sadece Hanefiler'e münhasır kalması, Matüridiliğin akla daha fazla önem vermek suretiyle muhafazakâr ulemânın ve biyografi müelliflerinin ilgi alanı dışında kalması, Hanefî çevrelerinin Matüridi'nin Ebû Hanîfe'nin otoritesini gölgelemesinden endişe etmeleri, eserlerinin dil ve üslûp açısından problemlili oluşu gibi bir dizi sebep kaydedilmektedir.”¹⁷

Samaniler (875-999)

Maturidi'nin yaşadığı dönem hakim devlet olan Samânîler Fars-Türk ortaklığında bir devlet olarak karşımıza çıkar.¹⁸ Bu İslam fetihleri sonrası ilk müstakil birliklerin başında gelir ve bundan sonrakilere öncülük etmiştir ve hakimiyetleri Horasan, Taberistan, Kirman ve [Maveraünnehr](#)'e kadar genişlemiştir.

¹⁶ Merçil, 43.

¹⁷ Detay için bkz. Şükrü Özen, “Matüridi”, *DİA*.

¹⁸ Usta, 37.

Egemenliklerini kabul ettirmek için [Sasaniler](#)'in bir anlamda kültürlerini devam ettirdiler. İdari merkezleri [Buhara](#), [Semerkand](#) ve [Herat](#) gibi kentler olmuştur. Sanat ve kültür alanında güçlü Fars kültürünü yaysalar da Türk bölgelerinin İslamlaşmasına vesile oldular. Samanilerin gayretleri ile o dönemde yaklaşık 200 bin [Türk İslâmiyet](#)'e girdi. [Türkler](#)'in İslâma girişi gelecekte bölgeyi egemenlikleri altına alacak olan [Gazneliler](#)'in hızla güçlenmesine ortam hazırladı. [Karahanlılar](#) tarafından yıkıldılar.¹⁹

İdil-Volga Bulgar Hanlığı (922-1236)

İslam tarihinin ilk Müslüman-Türk devleti ünvanını almış olan İdil Bulgar devleti M. 922'de İslam coğrafyasına kendi isteğiyle dahil olmuş bir devlettir. Almış Han, M. 920 tarihlerinde Abbasî Halifesi'ne din alimleri ve mimarlar göndermesi için müracaatta bulundu, ayrıca ismini de Emir Cafer b. Abdullah olarak değiştirdi. Halife Muktedir de bir heyet gönderdi. İçlerinde bu heyete kâtip sıfatıyla iştirak eden İbn-i Fadlan da vardı.²⁰ Bu heyet, 921 yılında yola çıkmış ve 922'de Bulgar ülkesine ulaşmıştı. O tarihten sonra Bulgar ülkesi Abbasî halifelerine bağlı bir Müslüman Türk yurdu, Bulgarlar ise Doğu Avrupa'da Türk-İslam kültürünün temsilcisi olmuşlardı. Dolayısıyla Bulgarlar, 922'de halifeye biat ile resmen Müslüman coğrafyasının içine dahil olan ilk Bağımsız Müslüman Türk devleti oluyordu. Bulgarlar bundan sonra İslam Dünyası ile ilişkilerini geliştirdiler. Bulgar bölgesinden hacılar Bağdat yoluyla hacca gidiyorlardı. M.944'te Bulgar Hanı da Bağdat yoluyla hacca gidenler arasındaydı. Sonraki yıllarda Hazarlara bağlı olarak yaşadılar. Nihayet M. 1224'te Moğollar tarafından ortadan kaldırıldılar.²¹

Farklı İslam Algısı

Bu gün İslam dünyasını yatay bir şekilde Çin'den Adriyatik'e kadar bölgede yayılan Türklerin arasında aşırı uçların(Haricilik, Selefilik, Şiilik...) diğer topluluklara nispeten oluşmamasının ana etkenlerinden biri de de İmam Matürîdi'dir. Onun değeri artık daha

¹⁹ Aydın Usta, "Samaniler", *DİA*.

²⁰ *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2010.

²¹ Yazıcı, 119.

2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı

bir ortaya çıkmış ve tekrar değerlendirme safhasının başlaması zamanı gelmiştir.

Maturidi coğrafya farkının verdiği rahatlıkla İslam'ı bölgesinin getirdiği anlayıla yorumlamayı başarabilmiş bir bilgidir. Zaten bu bir ihtiyaçtır. İslam su gibidir hangi kaba koyarsanız onun şeklini alır ama su özelliğini kaybetmez. Doğrusu da bu olmalıdır. Bedevi İslam anlayışını Ortaasya'da dayatarsanız İslam'ı evrenselleştiremezsiniz. Çöl şartlarının getirdiği sorunlar ve çözümler başka coğrafyada dayatmak uygun değildir.²²

Bu duruma İmam Şafi'nin "Kavl-i Kadim, Kavl-i Cedid" örneğini verebiliriz. Coğrafya, tarih ve insan unsuru değişince öz ve çekirdek değişmemek şartıyla fetva ve İslam algısı da değişmelidir. Bağdat'taki fetva Mısır'da geçerli değildir. İnsan, coğrafya ve tarih değişmiştir. Şu meşhur Mecelle maddesi bunu çok güzel bir şekilde açıklar; "*Ezmanın tağayyürü ile ahkâmın tağyiri inkâr olunamaz.(Zamanın değişmesiyle hükümler de değişir)*"²³ Bu tavır, sakallı Sırlara karşı ısrarla tıraş olan Bosnalıların durumunu çok güzel anlatmaktadır.

Şimdi bunun ilginç bir örneğini Maturidi'den aktaralım;

Cennet Çadırları

Kur'an'daki cennet tasvirlerinde; Araplar için çok önemli olup güneşin yakıcı sıcağından koruyan çadır figürü²⁴ aslında Ortaasya'da yaşayan biri için hiç de cazip değildir.²⁵ İmam Matüridi, Kur'an'daki altın bilezik ve takılardan bahseden ayetlerdeki²⁶ cennet tasvirlerinin anlamı konusunda şöyle der:

"Ayette süslenme altın, inci ve ipek elbise gibi şeylerle ifade edilmiştir. Halbuki bu dünyadaki hayatta altın, inci gibi süslerle

²² Eserlerindeki birçok cümlenin kuruluşuna, bilhassa bazı fiillerin bağlaçlarına bakıldığında Arapça gramere aykırılığı yanında Türkçe gramere uygunluğu görülmektedir. Özen, "Matüridi", *DİA*.

²³ Ali Haydar Emin Efendi, *Düreru'l-Hukkam, Şerhi Mecelletü'l-Ahkâm*, 39. Madde, İstanbul, 1330.

²⁴ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara 2008, 33.

²⁵ Bu konuda değişik örnekler için bkz. Hadiye Ünsal, *Erken Dönem Mekki Surelerin Muhteva Tahlili*, Adana 2016.

²⁶ "Bunlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler, oradaki elbiseleri de ipektir." *Fatır*, 33.

süslenip ipek elbise giymek erkekler için hiç de uygun şeyler değildir. Ama Araplar bu tür ziynetleri çok sever. Bu yüzden de onlara yönelik cennet vaadi ve özendirme bu şekilde formüle edilmiştir. (Yine Kur'an'daki cennet vaadleri arasında zikredilen) büyük ve küçük çadırlar, odalar gibi şeyler de aynı kabildendir. Çünkü çadır gibi şeyler ancak yolculuk sırasında, zaruret halinde veya evin bulunmaması ya da kalacak yer sıkıntısının olması gibi durumlarda kullanılır. Evde kalma imkanı olduğunda yahut mesken bulunduğu çadır gibi şeyler kullanılmaz. Ne var ki Araplar çadırda kalmayı sever ve hatta eve tercih eder. İşte bu yüzden çadır da cennet vaadleri arasında zikredilmiştir.”²⁷

Başka bir ifade ile söylersek; cennetin serinliği ve ırmaklar; sıcaktan bıkmış, suya hasret Araplar için çok anlam ifade etse de bir Sibiryalı veya dört mevsim yağmurdan bıkmış bir Karadenizli için hiç de cazip değildir. Bu durumda yapmamız gereken; Kur'an'ın yerel ifadelerinden evrensel anlayışlar çıkaracaksa bu gerçekliği göz önünde tutmalıyız. Değilse “Kur'an'ı tarihe gömme”²⁸ şeklindeki “literalci” anlayışın kurbanı olabiliriz.²⁹

Bu çok önemli bir çılgıktır. Buna tabi olunsaydı bu gün buralarda olmazdık. Ne DAES olurdu. Ne Taliban ne de Boko Haram. Afrika sıcağında kadınlara ayaklarını kapatmalarını dayatan bir anlayış geliştirdi.

Meleklerin Yardımı

İmam Matürîdi'nin orijinal yönlerinden bir diğerini de şöyle aktaralım; İmam Maturidi, meleklerin yardımının gelmesinin Enfal 44'e uygun olmadığını, bu ifadenin kalpleri rahatlatmak için

²⁷ Matürîdi, *Tevilatü Ehli's-Sünne*, Beyrut 2005, VIII, 490.

²⁸ Günümüzde bu tabir kendilerini “evrenselci” olduğunu niteleyenler tarafından “tarihselci” ifadesiyle suçladıklarına yönelik kullanılan bir tabirdir. Oysaki çok garip bir ironidir ki; evrenselci olduğunu iddia eden kesimler, ayetleri literal değerlendirerek tarihe hapsederlerken, tarihselci diye suçlananlar ise ayetlerin nazil olduğu zeminin şartlarını düşünerek evrensel hükümler çıkarma çabası içinde oldukları gözlenmektedir. Suçlama ile sonuç arasında farkında olmadan ilginç bir çelişki çıkmaktadır.

²⁹ Mehmet Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara 2015, 21.

2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı

olduğunu aktarır.³⁰ Melekler bu konuda Ebu Bekir Esam gibi bazı bilginler dışında ilktir.

Bazen Maturidi'ye muhalefet eden Razi, yaklaşık 3 asır sonra devam ettirmiş. Razi (M. 1208) ayetlerde bahsedilen yardımın moral desteği, güven duygusu ve orduya bir zafer müjdesi anlamında olduğunu, yoksa meleklerin savaşa bizzat katılmadıklarını, ayetteki esas anlamın bu olduğunu belirtir.³¹

Maturidi Sonrası Türkistan

İmam Matüridi sonrası Türkistan bölgesinin siyasi yapılanması bize İmam Matüridi'nin bölgedeki etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü aşırı uçların ortadan kaldırılmasında onun etkisinin görülmesi ancak bu kıyaslama ile mümkün olabilecektir. Kurulan devletler ve fikri anlayışları bunun göstergesidir. Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular. Bu devletler öncelikle Sünni paradigmayı savunmuşlardır. İtikadi anlayışları Maturidiliğin bölgedeki etkisine uygundur. Selçukluların Nizamiye medreselerinde Eşariliği incelemesi bile buna ket vurmuş değildir. Adeta ikiz kardeşi gibi bölgede Şiiliğin yayılmasını durdurmuştur. Ayrıca Maturidi düşünce Ortaasya'da önemli kanaat önderi ve bilge kişisi Hoca Ahmet Yesevi'nin (1093-1166) çalışmalarına ortam hazırlamıştır.

Karahanlılar 945-1212

M.840'da Bilge Kül Kadir Han tarafından kurulan Karahanlılar Devleti, Türkistan ve Maverünnehir civarında yayılmıştı. Liderlerinden [Satuk Buğra Han'ın M. 945'te İslam'ı](#) kabul etmesi devletin tarihinde yeni bir sayfa açmış ve Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacip, Hoca Ahmet Yesevi, Edib Ahmet Yükeki gibi Karahanlı sahasında sünni algıyla izdüşümü bulunan eserlerin üretilmesini sağlamıştır. Bu süreçte Türklerden 200 bin çadırılık bir grubun İslamiyeti kabul ettiği aktarılır.³²

³⁰Bkz. Ebu Mansur Maturidi (M. 944), *et-Tevilat*, Haz. Ahmet Vanlıoğlu, Kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul 2005, VI, 178.

³¹ Fahrettin Razi, *Tefsir-i Kebir*, çev. Heyet, Ankara 1990, VII, 54.

³² Abdülkerim Özeydin, "Karahanlılar", *DİA*.

Gazneliler 963-1176

Ehli Sunnet'in en bariz savunucularından biri olarak tarihte yer alan Gazneliler Fatimilerin Şiilik tekliflerini reddettiği gibi³³ Şii Buveyhi baskısında yaşayan Sünni Bağdat halifesine de en büyük desteği vermekten çekinmemiştir. Ayrıca günümüzde Pakistan, Hindistan ve dolayısıyla devamında Malezya, Filipinler ve Endonezya gibi coğrafyaların Sünni İslam algısına girmesinde en büyük sebeptir diyebiliriz. Bu Maturidi düşüncenin bölgedeki etkisi ve şiiliğin yayılmasına vurduğu darbedir dersek yanlış olmaz. Mahmut, kendisi Hanefi fakihî sayılabilecek derecede dini eğitimi güçlü, hafız biriydi. Sünniliğin bayraktarlığını yapacak, halifeyi Buveyhilere karşı destekleyecek ve Fatimilerin tekliflerini reddedecekti.³⁴

“Maturidi sonrası Eşariliğe nazaran neden güney hattında çokça yayılamadığının sebebi sorgulanırsa bunun Matüridi'nin yaşadığı bölgenin çeşitli istilâlara mâruz kalıp dinî eserlerin tahrip edilmesi, ayrıca Mâverâünnehir'in Bağdat, Basra ve Kûfe gibi ilim ve kültür merkezlerinden uzakta olmasının eserlerinin ihmal edilmesindeki etkisinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Ayrıca Bekir Topaloğlu'na göre bu ihmalin temelinde muhaddislerle fakihlerin Matüridi'nin görüşlerini Mu'tezile'ye yakın kabul etmelerinin yatması kuvvetle muhtemeldir.”³⁵ Bence bu çok önemli bir tesbittir ve Mutezile düşerken yükselen Ehl-i Hadis'in bu harekete iyi bakmaması gayet normaldir.

“Kelâm ilminde imam olarak kabul edilen Matüridi, Eşari'den önce batniyye gibi mezheplere karşı mücadele etmiştir. Matüridi, ilmî çevresiyle beraber Mâverâünnehir'de İslâm düşüncesinin belli bir istikrara kavuşmasında, İslâm'ın ve Hanefiliğin Türkler arasında yayılmasında önemli görev yapmış ve bu etkisi zaman içinde artarak devam etmiştir. Matüridi'yi bir ekol sahibi olarak benimseyen ve kelâma dair görüşlerini merkeze alarak Kitâbü't-Tevhîd'den sonra ikinci kaynak sayılan Tefsîratü'l-edille'yi telif eden âlim Ebü'l-

³³ Erdoğan Merçil, “Mahmûd-I Gaznevî”, *DİA*.

³⁴ Yazıcı, 181.

³⁵ Bekir Topaloğlu, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, İstanbul 2014, XIV, XVIII.

2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı

Muîn en-Nesefî 438 (1047) olmuş, Nesefî ile birlikte Matüridilik bir kelâm akımı olarak tarihteki yerini almıştır.³⁶

Sonuç

Meselenin bir de günümüze yansıyan tarafı bulunmaktadır. Matüridilik acaba günümüzde nasıl yaşanmalı veya aynan yaşanmalı mı? Bir örnekle anlatıp bitirmek istiyorum;

%70 Şii, %30 Sünni olan bir bölge olan Azerbaycan'da Sünnilik adeta selefilik içinde eriyor. Bu coğrafyada dini aşırılık Selefilik ve karşıtı olan Şiilik olarak hızla ilerliyor. Buna karşılık devlet paniklemiş durumda. Olayları iyi gözleyemeyen ve Sovyet döneminde yetişmiş kişilerin hakim olduğu bürokrasi, bu sebeple aşırılığı önlemek adına çok yanlış adımlar atabiliyor. Dinsiz yaşanamayacağını anlasalar da, methodsuzluk çok yanlış adımlara ve problemin kronikleşmesine sebep olacak şekilde ilerliyor. Toplumdaki Şii-Selefi şeklindeki koyu ayırım, dış mihrakların ülkeyi karıştırması için kolay bir sebep olarak duruyor.

Esasen burada Azerbaycan toplumunu karıştırmaya hazır mayalanmanın yavaş yavaş gerçekleşirilmek istendiği anlaşılıyor. Yani büyük devletler istedikleri anda burayı karıştıracaklar. Bir tarafta şii çoğunluk bir tarafta Sünni iken Selefilığe kayan azınlık. Yönetim ise çaresiz kitap yasaklamak ve cami kapatmakla uğraşarak çözüm bulmaya çalışıyor. Halbuki bunlar geçmiş yüzyılın yöntemleriydi. İnternet çağında bu yöntemlerle başarılı olamazsınız. Kapıdan kovalarken bacadan girerler. Bu uygulamalar devletin sıkıntılara karşı çözüm üretmediğinin göstergesi olmalı.³⁷

Şimdi soru şu; Azerbaycan devleti ne yapmalı? Bizim teklifimiz ne olmalı? Hicri 330'larda yaşamış Maturidi'nin kendi koşullarında ürettiği Maturidiliği mi önereceğiz? Yoksa çağımıza uygun koşul ve şartları düşünerek yeni parametreler üretip bunları mı tavsiye edeceğiz? Ben ikinci şıkkı tercih ediyorum ve bunun gerekliliğini belirtiyorum.³⁸

³⁶ Bkz. Özen, "Matüridi", *DİA*.

³⁷ Mehmet Azimli, *Benim Gözümle -Coğrafyalar-*, İstanbul 2015, 59.

³⁸ Mehmet Azimli, *Kelam Çalıştayı*, Ankara 2016.

KAYNAKÇA

- Ali Haydar Emin Efendi, Düreru'l-Hukkam, Şerhi Mecelletü'l-Ahkâm, 39. Madde, İstanbul, 1330.
- Apak, Adem Abbasiler Dönemi, İstanbul 2011.
- Azimli Mehmet, Babek- Bir Direnişçi, Konya 2013, 41-60.
- Azimli, Mehmet Abbasiler Döneminde Türklerden Oluşturulan Ordu (Hassa Ordusu), Dicle Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl,4 sayı, 2, Diyarbakır, 2002.
- Azimli, Mehmet Benim Gözümle -Coğrafyalar-, İstanbul 2015, 59.
- Azimli, Mehmet Cahiliyye'yi Farklı Okumak, Ankara 2015, 21.
- Azimli, Mehmet Kelam Çalıştayı, Ankara 2016.
- Azimli, Mehmet, Ali Neslinin İsyancıları, Konya 2013, 112.
- Bartold, V.V. Moğol İstilasına Kadar Türkistan, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, 95.
- Gezer Süleyman, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an, Ankara 2008, 33.
- Hodgson Marshall G. S., İslam'ın Serüveni, Çev; Heyet, İstanbul 1993, I, 268.
- İbn Fadlan Seyahatnamesi, Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2010.
- Kırkpınar Mahmut, "Mütevekkil", DİA.
- Maturidi (M. 944), et-Tevilat, Haz. Ahmet Vanlıoğlu, Kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul 2005, VI, 178.
- Matüridi, Tevilatü Ehli's-Sünne, Beyrut 2005, VIII, 490.
- Merçil Erdoğan, "Mahmûd-I Gaznevî", DİA.
- Merçil, Erdoğan Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1991, 13.
- Nesimi, Yazıcı, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, Ankara 2002, 75.
- Özaydın, Abdülkerim "Karahanlılar", DİA.
- Özen, Şükrü "Matüridi", DİA.
- Razi, Fahrettin Tefsir-i Kebir, çev. Heyet, Ankara 1990, VII, 54.

2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı

Sinanoglu, Abdulhamit “İmam Mâtürîdî'nin Düşüncesinde İnsan Hürriyeti Sorunu”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,2016/2, c. 15, sayı: 30, ss. 249-267.

Topaloğlu, Bekir Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, İstanbul 2014, XIV, XVIII.

Usta Aydın, Türklerin İslamlaşma Serüveni, İstanbul 2007, 553.

Usta, Aydın “Samaniler”, DİA.

Ünsal, Hadiye, Erken Dönem Mekki Surelerin Muhteva Tahlili, Adana 2016.